

(۳)

درمان و دارو در نهاوند

اشاره

این گزارش را همشهری گرامی آقای سهم‌الدین تقوی در باره‌ی تاریخچه‌ی دو موضوع «درمان» و «دارو» در نهاوند نوشته‌اند و برای مؤسسه ارسال داشته‌اند (۷۷/۱۲/۱۹).

ضمن تشکر از ایشان امید است سایر علاقه‌مندان و صاحب‌نظران اطلاعات تکمیلی خود را برای درج در مجله‌ی فرهنگیان ارسال دارند.

فصل‌نامه

تاریخچه‌ی درمان

الف - رؤسای بهداری نهاوند - پس از انتقال دکتر سعادت از نهاوند در اواسط سال ۱۳۲۷ دکتر فیض ریاست بهداری را به عهده گرفت. او پس از مدتی جای خود را به دکتر داود حکیمیان (برادر کوچک‌تر دکتر موسی حکیمیان) داد. دکتر در - حدود سه سال مسئول بهداری نهاوند بود. سپس دکتر مجتبی عدولی به ریاست بهداری نهاوند منصوب گردید و پس از ایشان دکتر محمد کوثری به ریاست بهداری رسید که با پایان یافتن کار ساختمانی بیمارستان شهر موسوم به پهلوی (شهید حیدری فعلی) مصادف شد. در این زمان بخش اداری بهداری نیز در همین ساختمان نوساز در کنار بخش درمانی مستقر گردید. شادروان دکتر محمد کوثری رئیس بهداری، تنها پزشکی در منطقه‌ی ما بود که داوطلبانه به کمک جذامیان ایران - که مسئولان وقت یک محیط درمانی مجزا و متمرکز در استان خراسان برایشان به وجود آورده بودند - شتافت و جادارد که بدین وسیله از او ذکر خیر و برایش طلب مغفرت شود.

اواسط سال ۱۳۳۱ دکتر محمد طیبی به جای دکتر محمد کوثری به ریاست بهداری منصوب گردید. پس از دکتر طیبی همین سمت را دکتر حسن ملکوتی که جراح بود عهده‌دار شد و پس از وی مرحوم دکتر محمد قوامی مسئول بهداری نهاوند گردید و سال‌های بیشتری

متصدی این پست بود. در خلال این سال‌ها شخصی به نام عنقایی به عنوان دندان‌ساز تجربی اشتغال داشت. وی در بهداری نبود و هیچ‌گاه سمت ریاست بهداری را نداشته است.

پس از مرحوم دکتر قوامی دکتر رضا شیخ‌الاسلامی به ریاست بهداری منصوب گردید. پس از چندی این سمت به مرحوم دکتر مجتبی طباطبایی محول شد. حدود سال ۵۶ یا ۵۷ شخصی به نام آقای فرود احمدپور ریاست بهداری را به عهده گرفت و تا سال ۱۳۵۸ در این سمت انجام وظیفه نمود. در سال ۵۸ دکتر ابراهیم یونسی و سپس به ترتیب دکتر نصرتی، آقای خسروی، آقای وهاب سیف، دکتر محمد باقر صالح، دکتر آقاجانی و دکتر جواد سعید فعال، ریاست بهداری را که اینک به شبکه‌ی بهداشت و درمان تغییر نام داده است یکی پس از دیگری به عهده گرفتند. هم‌اکنون نیز آقای دکتر اردلان رفیعی ریاست شبکه‌ی بهداشت و درمان را به عهده دارد.

ب - پزشکان آزاد و شاغل در بهداری - در گذشته‌ای نه چندان دور یعنی حدود ۶۰، ۷۰ سال پیش در این منطقه افرادی به کارهای پزشکی اشتغال داشتند که تحصیلات رسمی و آکادمیک نداشتند. حتی بعضی از آنان کم‌سواد بودند. این افراد که تحت عنوان «حکیم» وظیفه‌ی پزشکان را انجام می‌دادند عمدتاً کلمی بودند و این حرفه را که به صورت موروثی از پدر به فرزند رسیده بود در انحصار خود داشتند به طوری که اگر اشتهای ناکم حتی یک نفر حکیم مسلمان در این منطقه وجود نداشت. البته در این طیف گسترده از کم‌سوادترین تا باسوادترین و مجرب‌ترین حکیم حضور داشتند. وجود دسته‌ی اخیر در نهاد، در آن قحط‌الرجال علمی و پزشکی بسیار مغتنم بود و حکم حلقه‌ی اتصال اسلاف پرافتخار طب ایران با اخلاف مستعد پزشکی این سرزمین را داشت.

وضعیت درمانی آن زمان را می‌توان با کشورهای بسیار عقب مانده و در حال جنگ و قحطی فعلی در جهان امروز مقایسه نمود. بیماران مبتلا به امراض چشمی متداول مانند تراخم با مراجعه به حکیم بعضاً نه تنها درمان نمی‌شدند بلکه با دستکاری بی‌جای آن حکیم، بینایی خود را نیز از دست می‌دادند. البته در این میان همان طوری که ذکر شد بعضی از همین حکیم‌ها به سبب کسب تجربه‌ی بیشتر و احتمالاً مطالعه‌ی کتب طب قدیم در معالجه‌ی بیماران موفقیت‌هایی داشته‌اند. اسامی تنی چند از آنان را که به خاطرمانده به عرض می‌رسانم:

حکیم اسحاقی پدر حکیم یوسف و حکیم لاله‌زار که پدر دکتر موسی حکیمیان بود، حکیم سلمان پدر حاج رحیم طبیبیان معروف به حاج دکتر. حکیم ابراهیم یا میرزا ابراهیم فرزند حکیم مراد، حکیم حق‌نظر و حکیم خداداد.

با پایان گرفتن جنگ جهانی دوم در دهه‌ی ۱۳۲۰ سیاست جدیدی در کشور اعمال گردید. دانشگاه تهران که در سال ۱۳۱۳ تأسیس شده بود در این سال‌ها به ثمر نشسته بود و پزشکان مورد نیاز کشور را تأمین می‌کرد. از جمله چند پزشک جوان در نهادند به خدمت و طبابت مشغول شدند و به تدریج داروهای شیمیایی و سنتتیک جای داروهای گیاهی را گرفت. از جمله‌ی این پزشکان جوان و تحصیل‌کرده دکتر موسی حکیمیان بود. وی با حافظه‌ی قوی و دید روان‌شناسانه و جامعه‌شناسانه‌ای که داشت سال‌ها بازار پزشکی را در نهادند قبضه کرده بود و تقریباً سایر اطباء تحت شعاع وی قرار گرفته بودند. گرچه دیگر پزشکان نیز دارای استعداد و آگاهی لازم بودند.

با گسترش و افزایش تعداد پزشکان تحصیل‌کرده و اقبال عمومی نسبت به ویزیت بیماران، توسط این‌گونه پزشکان، کم‌کم مراجعه به حکیم و طب سنتی کاهش یافت. تأثیر سریع‌تر داروهای شیمیایی و همچنین شناخت و تشخیص صحیح پزشکان موجب شد که بیماران مراجعه به دکترهای جدید را ترجیح دهند. در عین حال بعضی از حکیم‌های مجرب و باسوادتر رونق کار خود را همچنان حفظ کرده بودند و مشتری‌های معتقد را با گیاهان دارویی خود راضی نگاه می‌داشتند. یکی از امتیازات دکترها تجویز آمپول و تزریق آن توسط خود دکترها بود. این کار با توجه به یکبار مصرف نبودن سرنگ‌ها و سرسوزن‌ها و ضرورت جوشاندن آن‌ها و وقت‌گیر بودن هر تزریق، حجم کار پزشکان را چند برابر کرده بود. ولی خود این کار برای بیماران علاوه بر تأثیر دارو، تأثیر روانی نیز داشت. به طوری که هر نسخه‌ای می‌بایست شامل داروی تزریقی باشد و آلا بیمار معمولاً از گرفتن دارو صرف نظر می‌کرد. این تأثیر روانی هنوز در بعضی از بیماران دیده می‌شود. البته بیماران مسن که همان نسل اول و دوم این پزشکان بودند. صدها بار برای من این اتفاق افتاده که داروهای نسخه‌ای را دوباره در قفسه چیده‌ام زیرا فاقد آمپول بوده است!

اکنون به ذکر اسامی پزشکان دارای مطب و شاغل در بیمارستان شیروخورشید و بهداری تا آن‌جا که به یاد دارم می‌پردازم:

□ - پزشکان آزاد و دارای مطب :

دکتر موسی حکیمیان - دکتر یحیی حکیمیان - دکتر عزیزالله کاشانی - دکتر روح‌الله نعمانیم که چشم پزشکی بود - دکتر مسعود کاشانچی (گرچه فاقد مدرک تخصصی بود لیکن مبادرت به جراحی‌های گوش و چشم و گلو نیز می‌نمود و تبحر لازم را دارا بود). خانم عزت حکیمیان (خواهر دکتر موسی حکیمیان) لیسانسیه‌ی مامایی - دکتر بهروز کاشانچی متخصص زنان و زایمان - دکتر سعید حکیمیان - دکتر خلیل بروخیم دندان‌پزشک - دکتر محمد گلستانه - دکتر نجات‌الله فزیرام - دکتر مختارانی دندان‌پزشک - دکتر رضا شیخ‌الاسلامی .

□ - پزشکان شاغل در بهداری و بیمارستان شیروخورشید : خدماتی که در این اماکن ارائه می‌شد چه درمان سرپایی و چه جراحی و بستری شدن به صورت رایگان بود. بعدها تعرفه‌ی ناچیزی از بیماران اخذ می‌شد. این اماکن گرچه از نظر تجهیزات و وسائل جراحی و ساختمان بیمارستان با اماکن امروز قابل مقایسه نیست ولی به سبب وجود پزشکان و جراحان حاذق و بسیار مستعد، در مقاطعی شهرما از اعزام بیمار به شهرهای هم‌جوار یا مرکز بی‌نیاز بود. افرادی که در اتاق عمل حضور داشتند شاهد این قضیه بودند.

□ - پزشکان جراح: دکتر درآگاهی، دکتر طباطبایی (محمد باقر)، دکتر داس (تبعه‌ی هندوستان)، دکتر مرداپا (تبعه‌ی هندوستان)، دکتر منظور (تبعه‌ی هندوستان) وی در نهادند حضور داشت و جراح بزرگی بود. دکتر فرهاد که اوایل ۱۳۳۰ شمسی با داشتن سمت معاونت بهداری، جراحی هم می‌کرد. دکتر حسن ملکوتی، وی با سمت ریاست بهداری در اتاق عمل فعالیت جراحی داشت.

در آن زمان در بیمارستان تنها چند تخت معدود فعال بود و کادر بیمارستان عبارت بودند از یک یا دو پزشک و چند بهیار و پزشکیار که بعداً با افزایش جمعیت و توسعه‌ی بیمارستان و بهداری افراد مذکور نیز افزایش یافتند. از دیگر پزشکان می‌توان به دکتر عزیززاده، دکتر امیرچوپانی (جراح)، دکتر قاسم‌زاده، دکتر دهقانی، دکتر سلماسی، خانم دکتر بابل‌پور (متخصص زنان و زایمان)، دکتر اعتضادزاده، دکتر صراف‌ی (جراح)، دکتر هاشم‌زاده، دکتر گوپتا (متخصص بیهوشی تبعه‌ی هندوستان)، دکتر شرافت حسین، دکتر ارشاد حسین اشاره کرد.

تاریخچه‌ی دارو

اواخر ۱۳۲۰ شمسی که این جانب وارد بازار کار شدم، عطاری‌هایی به شکل سنتی بودند که خدمات دارویی را به صورت گیاهان دارویی به عهده داشتند. این خدمات یا در مراجعه‌ی مستقیم بیماران به ایشان و یا در مقابل ارائه‌ی نسخه‌ی حکیم صورت می‌گرفت. این افراد که صاحبان داروخانه‌های آن‌روز بودند خود نیز مطالعاتی در این زمینه داشتند و تا حدودی امراض را می‌شناختند. اسامی تنی چند از ایشان تا آن‌جا که به خاطر دارم عبارت‌اند از:

- ۱ - مرحوم کربلایی عزیزالله فتاحی که در بازار صمصام عطاری داشت.
 - ۲ - مرحوم حاج شکرالله محسنی و مرحوم حاج علی عسکر خیری که در بازار سنگ میل عطاری داشتند.
 - ۳ - مرحوم حاج اسدالله منّوری که در بازار چهار سوق جنب قیصریه عطاری داشت. به تدریج در کنار این عطاری‌ها، داروخانه‌هایی نیز تأسیس شدند که صاحبان آن‌ها علاوه بر داشتن گیاهان دارویی، موادّ شیمیایی و دارویی را نیز به صورت ساختنی و با استفاده از علوم داروسازی مندرج در کتب داروسازی مانند طبّ جالینوسی و با استفاده از دکتر داروساز تهیّه می‌کردند و ارائه می‌دادند. این قبیل خدمات دارویی هم‌زمان با آمدن پزشکان جدید فارغ‌التحصیل دانشگاه بود.
- داروخانه‌های تأسیس یافته‌ی این سال‌ها (اواخر دهه‌ی ۲۰ و اوایل دهه‌ی ۳۰) که ملزم به داشتن دکتر داروساز به عنوان مسئول فنی بودند عبارت‌اند از:
- ۱ - داروخانه‌ی سلامت به مدیریت مرحوم حاج درویش عصار
 - ۲ - داروخانه‌ی فرح‌بخش به مدیریت مرحوم کبودی و سیف
 - ۳ - داروخانه‌ی شفا به مدیریت مرحوم تقی سمعی و مرحوم محمود شاهرخی
 - ۴ - داروخانه‌ی ابن سینا که پس از تعطیلی داروخانه‌ی سلامت تأسیس شد و مدیران آن حاج درویش عصار و برادرش مرحوم داود عصار بودند.
 - ۵ - داروخانه‌ی رازی به مدیریت این جانب و شرکا
 - ۶ - داروخانه‌ی حکیمیان به مدیریت دکتر مراد حکیمیان (برادر دکتر موسی حکیمیان)

که این داروخانه از سال ۱۳۳۱ تا ۱۳۴۳ یکی از داروخانه‌های فعال نهاوند بود.
۷- داروخانه‌ی دکتر طباطبایی که در سال ۱۳۴۳ تأسیس شد و مدتی کمتر از ۶ ماه فعالیت داشت.

در این سه دهه یعنی ۱۳۲۰، ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰ شمسی به سبب وجود مطب پزشکان در کوی چرایان که به محله‌ی کلیمی‌ها معروف بود، داروخانه‌ها نیز در همین محله فعالیت داشتند و در اواخر دهه‌ی ۴۰ بود که تعدادی از پزشکان و داروخانه‌ها در خیابان اصلی شهر، یعنی خیابان ۱۷ شهریور فعلی مستقر شدند. در این دهه (۴۰) که فرآورده‌های دارویی به صورت بسته بندی شده وارد می‌شد و انواع داروهای جدید با اشکال مختلف مانند آمپول، درازه، قرص، پماد، شربت، شیاف، ویال، واکسن و قطره، تهیه و در دسترس قرار می‌گرفت گیاهان دارویی بازار خود را از دست داده بودند و عطاری‌ها نیز بالطبع رونق چندانی نداشتند. شرکت‌های دارویی که محصولات شرکت‌های چند ملیتی خارجی را به بازار عرضه می‌کردند رقابت شدیدی را با یکدیگر آغاز کرده بودند و روز به روز شدت آن افزوده می‌شد. چند لابراتوار ایرانی نیز به تولید مبادرت کردند که اولین آن‌ها و معتبرترینشان تا امروز لابراتوار دکتر عبیدی است.

در داروخانه‌ها، دیگران گیاهان دارویی به جز چند قلم مانند فلوس، شیرخشت، عناب، گزانگبین اثری باقی نمانده بود. در عوض داروهای جدید و سنتتیک حجم اصلی قفسه‌ها را پر کرده بود. سیاست درهای باز را می‌شد بخوبی حتی در داروخانه‌ها نیز دید. داروخانه‌های بعد از دهه‌ی ۴۰ به بعد عبارت بودند از:

- ۱- داروخانه‌ی ابن سینا به مدیریت مرحوم حاج درویش عصار و ابن جانب
- ۲- داروخانه‌ی حکیمیان که تا سال ۴۳ فعالیت داشت.
- ۳- داروخانه‌ی دکتر صدیقی که حدود پنج سال یعنی تا حدود سال ۴۸ فعالیت داشت.
- ۴- داروخانه‌ی آریا که در سال ۴۹ توسط ابن جانب تأسیس گردید. داروخانه‌های نهاوند در سال ۵۰ به سه داروخانه کاهش یافت:

- ۱- داروخانه‌ی ابن سینا به مدیریت حاج درویش عصار
- ۲- داروخانه‌ی آریا
- ۳- داروخانه‌ی شبانه‌روزی ۲۵ شهریور به مدیریت دکتر بهرامی و دکتر شبستری که در

سال ۵۳ تأسیس شد و سپس مدیریت آن تغییر یافت و دکتر لطیفی و دکتر عسکری مدیریت آن را به عهده گرفتند که ایشان نیز در سال ۵۶ امتیاز داروخانه را به آقای عبدالله یعقوبی منتقل نمودند.

تعداد داروخانه‌ها اینک در سطح شهر نهاوند به ۱۲ داروخانه بالغ گردیده که هشت داروخانه آزاد، یک داروخانه مربوط به دانشگاه علوم پزشکی همدان و سه داروخانه هم مربوط به بیمارستان علیمرادیان، تأمین اجتماعی و سپاه پاسداران است.



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی